

[1–2021]

history – theory – criticism

dějiny–teorie–kritika

[1-2021]

Fakulta
humanitních
studií UK

Faculty
of Humanities,
Charles University

Obsah | Contents

Editorial – Theoretically Informed History Writing and Present-Minded Questions 5

1. Studie a eseje | Studies and Essays

WILLIAM O'REILLY – The Risky Business of Migration. Interdisciplinary Approaches to Decision Making and Risk in the Study of Migration
Riskantní migrace: Interdisciplinární přístupy k rozhodování a rizikům ve studiu migrace 11

RADMILA ŠVAŘIČKOVÁ SLABÁKOVÁ – Orální historie v druhém desetiletí 21. století: od reflexivity a komunity k extremitě a pandemii covidu-19
Oral History in the Second Decade of the 21st Century: From Reflexivity and Community to Extremes and Covid-19 Pandemic 37

LENKA HANOVSKÁ – Modernizace české filozofie na základě zvýznamnění pojmu osoby. Je personalismus Ferdinanda Pelikána a Karla Vorovky formou individualismu?
Modernisation of Czech Philosophy Based on Emphasising the Concept of Person: Is Ferdinand Pelikán's and Karel Vorovka's Personalism a Form of Individualism? 59

JAN POTOČEK – Melancholie a sebevražda v díle Roberta Burtona
Melancholy and Suicide in the Work of Robert Burton 84

2. Diskuse a rozepře | Discussions and Disputes

VERONIKA ČAPSKÁ – 'I feel like I am a hybrid myself'. An Interview with Professor Peter Burke (University of Cambridge)
„Sám se cítím jako hybrid“. Interview s profesorem Peterem Burkem (University of Cambridge) 109

MILENA BARTLOVÁ – Marshal Koněv and the Immaculate Virgin: Some Art-Historical Issues in the Czech Politics of Memory
Maršál Koněv a Panna Marie: Uměleckohistorický kontext české politiky paměti 130

3. Recenze a reflexe | Reviews and Reflections

PAVEL HIML – <i>Pozorovat, popsat, stvořit. Osvícenská policie a moderní stát 1770–1920</i> (Lukáš Fasora)	143
JAROSLAVA HOFFMANNOVÁ – <i>Jaroslav Werstadt (1888–1970). O minulosti pro přítomnost</i> (Tomáš Pánek)	146
MARTIN JEMELKA, JAKUB ŠTOFANÍK – <i>Víra a nevíra ve stínu továrních komínů: náboženský život průmyslového dělnictva v českých zemích (1918–1938)</i> (Tomáš Mašek)	150
ZDENĚK KÁRNÍK – <i>Na úsvitu dějin české sociální demokracie. Od prvopočátků hnutí k základním moderní politické strany (1844–1893)</i> (Tomáš Schejbal)	156
SARAH LEMMEN – <i>Tschechen auf Reisen. Repräsentationen der außereuropäischen Welt und nationale Identität in Ostmitteleuropa 1890–1938</i> (Filip Herza)	159
VÍT SCHMARC – <i>Země lyr a ocele. Subjekty, ideologie, modely, mýty a rituály v kultuře českého stalinismu</i> (Denisa Nečasová)	162
Editorial Note	167
Upozornění redakce	170

SARAH LEMMEN, *Tschechen auf Reisen. Repräsentationen der außereuropäischen Welt und nationale Identität in Ostmitteleuropa 1890–1938*,

Köln 2018, Böhlau, 358 s., ISBN 978-341-2507-985

Otázky cestování či turistiky patří již delší dobu k oblíbeným tématům historického výzkumu, jejichž popularita navíc v poslední době nadále stoupá, především v souvislosti s celkovým nárůstem nejrůznějších forem mobility i jejich kritické reflexe v sociálních a humanitních vědách. Nejnovější literatura o dějinách cestování a cestovatelství těží také z rozvoje různých relačních přístupů, především výzkumů kulturní výměny, transnacionálních, transkulturních či globálních dějin. Cestovatelství a především masový turismus, jehož počátky spadají do období první poloviny 20. století, bezpochyby představovaly nápadné průvodní jevy i jeden z důležitých „hnacích motorů“ propojování světa v průběhu první vlny globalizace. Zároveň překračování i reprodukce nejrůznějších hranic, konfrontace s různými aspekty jinakosti i různé podoby překladu a zprostředkovatelství spojené historicky s cestováním a turismem, umožňovaly reflektovat globálně probíhající změny i jejich souvztažnost s lokálními projevy společenských změn, souvisejících s projevy vrcholící modernity.

Kniha Sarah Lemmen *Tschechen auf Reisen* představuje důležitý příspěvek, sledující svrchu zmíněné trendy v bádání o cestovatelství a cestopisech. Vzhledem k zvolenému období je knihu potřeba uvítat také jako ojedinělý příspěvek ke kulturním a sociálním dějinám meziválečného Československa. Kniha je navíc pozoruhodná právě tím, že se vyhýbá tradičnímu temporálnímu rámci a sleduje delší kontinuity ve vývoji cestovatelství a cestovatelského psaní od 90. let 19. století do konce meziválečného období. Za největší přínos knihy považují její holistickou ambici pojednat českojazyčnou cestopisnou literaturu jako celek, a nabídnout tak úplný obraz tohoto žánru a jeho proměn ve zvoleném období. Osvědčený teoretický rámec výzkumu kulturních reprezentací přitom autorce umožňuje smysluplně propojit analýzu cestopisného psaní jako specifického žánru s otázkami utváření imaginací prostoru (mentální mapy, imaginární geografie) a prostorově ukotvovaných identit, především představ o českém či československém národě a jeho pozici v proměňujícím se světě. Mimo samotné analýzy více než devadesáti cestopisů ale kniha nabízí také vhled do několika dalších důležitých a zároveň doposud spíše opomíjených výzkumných oblastí.

První kapitola knihy zasazuje cestování a cestopisnou literaturu do širšího kontextu diskusí o kolonialismu, mezinárodním obchodu, „vystěhovalectví“ a státní sebe-reprezentaci na mezinárodní scéně napříč obdobími pozdního Rakouska-Uherska i meziválečného Československa. V této souvislosti byla autorka – vzhledem k nedostatku relevantní sekundární literatury – nucena provést poměrně rozsáhlou výzkumnou práci, která otevřela mnoho doposud opomíjených otázek ohledně vzniku a působení Orientálního ústavu v Praze nebo o dobové diskuse propojující otázky migrace a možností koloniálního angažmá Československa v meziválečném období.

Druhá kapitola čtenáře seznamuje s proměňující se praxí cestování v souvislosti s rozvojem mezinárodní turistiky, zvláště v období před první světovou válkou, a především blíže charakterizuje sociální profil cestovatelů a cestovatelek i jejich cestovních a následně i publikačních trajektorií. Lemmen v této souvislosti hovoří o „cestování druhou třídou“, které souviselo s převážně měšťanským zájemem většiny českých píšících cestovatelů a s představou „malého českého národa“, která se údajně odrážela také ve způsobu, jakým tito cestovatelé a cestovatelky verbalizovali vlastní zážitky a popisovaly mimoevropský svět a jeho obyvatelstvo.

Centrální tézi knihy představuje argument, zdůrazňující specifickou českojazyčného psaní o mimoevropském světě. Čeští píšící autoři a autorky sice údajně popisovali mimoevropský svět prostřednictvím kategorií spojených s dobovými ideologiemi koloniální nadvlády „bílého muže“, zároveň se ale k projektu kolonialismu stavěli z pozice nekoloniální mocnosti, a to jak v období pozdního Rakouska-Uherska, tak v období samostatného Československa. Specifickou analyzovaných cestopisů tak spočívá ve vnitřním napětí mezi identifikací se „západní“ civilizací a odcizením se koloniálním mocnostem, resp. ve výjimečných případech dokonce identifikací s kolonizovanými skupinami, které vypovídá jak o periferním postavení českých zemích v imaginárních geografích tehdejší Evropy, tak o sebe-představách a koloniálních ambicích přinejmenším určitých skupin české společnosti.

Samotná analýza vybraných cestopisů se soustředí na nejobecnější rovinu rétorických postupů, prostřednictvím nichž pisatelé a pisatelky verbalizovali zážitky z cest do mimoevropských destinací. Autorka se věnuje rekonstrukci sdílených mentálních map světa: otázce kde začíná a končí pomyslná evropská civilizace a jak autoři a autorky inscenují vstup do mimoevropského světa. Následující oddíly blíže analyzují dynamiku vzájemného utváření reprezentací alterity a identity: „nahých domorodců“, západoevropských turistů a cestovatelů, samotných pisatelů i jejich imaginární národní komunity. Závěrečná kapitola knihy poměrně přesvědčivým způsobem představuje zásadní komponenty, z nichž se skládaly

dobové představy o „světovosti“, resp. „provinčnosti“ české společnosti a Československa jako samostatného státu v době bezprecedentního propojování světa.

Nejsilnější stránkou knihy je bezpochyby zdařilý pokus nabídnout široký přehled o českojazyčné cestopisné literatuře, který není pouhým výčtem, ale mimo odpovídající kontextualizace nabízí také analýzu, která je explicitně vztažena k aktuálním výzkumným otázkám a teorii. Zvolený přístup, který byl vzhledem k současnému stavu bádání nutností, pochopitelně omezil autorčin analytický záběr. Skupina cestovatelů a cestovatelek zde působí spíše homogenním dojmem a poměrně málo pozornosti je věnováno individuálním odlišnostem mezi jednotlivými historickými aktéry a aktérkami, a to i v tak nápadných případech, jako je rozdíl mezi obchodními cestami a cestopisy bratrů Baťových a trampem Josefa Peterky vulgo Boba Hurikána. Vzhledem k narůstající důležitosti vizuality v dotčeném období překvapí absence obrazového materiálu a jeho kritické analýzy. Autorka se sice podnětně věnuje rétorice a estetice dobových map, pasáže věnované doprovodným fotografiím oproti tomu působí spíše skrovně, a to navzdory tomu, že vybrané cestopisy nabízejí příležitost nahlédnout dobovou produkci žánrových fotografií z Orientu. (V knize hojně citovaný cestovatel a organizátor loveckých výprav na Blízkém východě Vilém Němec, například ve své knize *Pětadvacet let v Africe* z roku 1930 poměrně detailně popisuje praxi a inscenační postupy, spojené s uspokojováním narůstající turistické poptávky po upomínkových fotografiích z cest podél Nilu již v 80. letech 19. století.) Přestože se Lemmen soustředí na obecnější souvislosti a nabízí poučený přehled českojazyčné cestovatelské literatury v kritickém období vrcholící modernity, si její kniha zaslouží pozornost, a to nejen mezi specialistkami a specialisty v oblasti turistiky, a cestování, ale i mezi těmi, kteří se zajímají o širší problematiku kolonialismus a transnacionálních dějin střední a východní Evropy.

Filip Herza
Etnologický ústav AV ČR, v. v. i.